

DE INVLOED VAN PERSOONLIJKE ACHTERGRONDKENMERKEN EN GEVANGENISFACTOREN OP DE PROBLEEMERVARING EN DE AANPASSINGSWIJZE VAN NEDERLANDSTALIGE VEROORDEELDEN: EEN STUDIE IN VIJF VLAAMSE STRAFINRICHTINGEN

Heidi VANDEBOSCH*

Inleiding: naar een integratie van het deprivatie- en het importmodel

De criminologische literatuur over de probleemervaring van gedetineerden en hun aanpassing aan het gevangenisleven wordt gekenmerkt door twee grote stromingen: de deprivatie- en de importtheorie (zie o.a. PARISI, 1982: 9-16; GOODSTEIN EN WRIGHT, 1989: 229-239).

Het traditionele deprivatiemodel legt de nadruk op de gevangenisomgeving zelf als bron van stressoren die leiden tot bepaalde aanpassingswijzen. Aanhangers van deze theorie onderstrepen dat de gevangeniscontext gedetineerden verhindert om belangrijke basisbehoeften – zoals de behoefte aan autonomie en privacy – te bevredigen. Deze frustrerende situatie genereert volgens hen aanpassingswijzen die gunstig zijn binnen de gevangenisomgeving maar nefaste gevolgen hebben voor de reïntegratie van gedetineerden na hun vrijlating. Enkele centrale begrippen die hiernaar verwijzen zijn “prisonization” en “criminalization” (het proces van secundaire socialisatie waarbij gedetineerden zich een criminele ideologie toe-eigenen die hen in hoge mate immuun maakt voor de invloeden van conventionele waarden en normen en hen op die manier toestaat hun persoonlijke integriteit te behouden in de gevangenis) (CLEMMER, 1940; PETERS, 1976: 16; BONDESON, 1989: 32). Het deprivatiemodel beschouwt gedetineerden als een vrij homogene groep. De (kleine) variaties in hun aanpassingswijzen kunnen worden toegeschreven aan de instelling waarin zij verblijven (en die in meerdere of mindere mate depriverend is) en de fase en duur van hun gevangenschap.

Het recentere importmodel, daarentegen, beklemtoont de pre- en extra-gevangenisinvloeden op zowel de problemen ervaren in de gevangenis, als de aanpassing daaraan. Deze theorie houdt m.a.w. rekening met de persoonlijke en sociale kenmerken die iedere gedetineerde van buiten meebrengt naar de gevangenis en met stressoren afkomstig uit een ruimere omgeving dan die van de gevangenisinstelling. Onderzoekers die in deze traditie werken, merken bijvoorbeeld op dat gedetineerden met een verschillend sociodemografisch en crimineel profiel het gevangenisverblijf op een andere manier ervaren en verwerken. Volgens hen

* Postdoctoraal onderzoeker van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen (F.W.O.-Vlaanderen) verbonden aan het Departement Communicatiewetenschappen van de K.U.Leuven.

kunnen onconventionele waarden en normen dan ook “geïmporteerd” zijn door diegenen met een criminele levensstijl in de buitenwereld, in plaats van opgewekt door de depriverende gevangenisomgeving. Ten slotte vermelden de aanhangers van de importtheorie dat er naast de klassieke gevangenisdeprivaties ook andere stressoren bestaan, zoals het ondoorzichtige straf- en voorwaardelijke invrijheidsstellingsbeleid en de “post release concerns”.

Diverse auteurs (THOMAS, 1970, 1977; JOHNSON en TOCH, 1982) suggereren dat de integratie van het deprivatie- en importmodel wellicht de meest volledige verklaringsbasis verschaft voor de levensstijl van personen binnen de gevangenis-muren. De reacties van gedetineerden op hun gevangenhouding, in psychologische zin en in termen van concrete handelingen, kunnen dan worden beschouwd als een complex product van hun achtergrondkenmerken, hun concrete detentieomstandigheden, en de (stresserende) interactie tussen deze individuen en hun gevangenisomgeving (voor een grafische versie van dit integratiemodel, zie: VANDEBOSCH, 2000). Of zoals JOHNSON en TOCH (1982: 18) het verwoorden: “Prisons possess diverse ecologies and house diverse populations; transactions of prisoners and prison environments make for a complex mosaic of stress and adaptation ... Differential reactions to confinement are associated with differences in prior socialization, in confinement conditions, or both.”

In wat volgt, wordt eerst een overzicht gegeven van de bestaande inzichten omtrent de invloeden van persoonlijke achtergrondkenmerken en omgevingsfactoren op de stresservaring en de aanpassingswijze van gedetineerden. Daarna worden de resultaten gepresenteerd van een kwantitatief onderzoek naar de gevangeniservaring van 177 definitief veroordeelde gedetineerden in vijf Vlaamse strafinrichtingen.

Literatuuroverzicht

DE “UNIEKE” BELEVING VAN DE GEVANGENISSTRAF: VARIËTEIT IN DE ERVARING VAN STRESSOREN, PROBLEMEN EN STRESS

Het verblijf in de gevangenis wordt vaak stresserend genoemd. De chronische stressoren die gegenereerd worden door de gevangenisomgeving zijn in de literatuur omschreven als de “pains of imprisonment” (SYKES, 1958) en “the environmental concerns of prisoners” (TOCH, 1977). Beide termen verwijzen naar de klassieke gevangenisdeprivaties. Gedetineerden zouden meer bepaald te kampen hebben met een gebrek aan (bewegings-) vrijheid, autonomie, goederen en diensten, heteroseksuele contacten, veiligheid, privacy, structuur, steun, emotionele feedback, communicatie (KEVE, 1974: 33) en variatie (COOKE *et al.*, 1990). Deze frustraties zouden een ernstige bedreiging vormen voor de persoonlijkheid en de zelfwaardering van de gedetineerde. De “geïmporteerde” stressoren verwijzen naar drukkingen die afkomstig zijn uit de ruimere omgeving (zoals het ondoorzichtige V.I.-beleid in een land) (PARISI, 1982: 13) of die verband houden met het verleden of de toekomst van de gedetineerde (b.v. schuldgevoelens over het misdrijf en twijfels over het leven na de gevangenis) (NEYS, 1994).

Naast deze vrij constante negatieve aspecten die met het gevangenisleven verbonden zijn, bestaan er ook “situational triggers” of acute stressoren. Daartoe

kunnen bijvoorbeeld de volgende gebeurtenissen gerekend worden: het einde van een relatie, slecht nieuws van buiten, een bezoek dat niet plaatsvindt, een transfer naar een andere gevangenis, een onverwachte straf, een uitstel van de V.I.-datum, of de verergering van de normale (negatieve) aspecten van het gevangenisleven.

Welke chronische en acute stressoren gedetineerden precies ervaren, en de mate waarin zij deze als problematisch en stresserend percipiëren hangt af van een veelheid van persoonlijke en omgevingsfactoren.

Geïmporteerde sociodemografische karakteristieken zoals het geslacht, de leeftijd, het opleidingsniveau, de etniciteit, de gezinstoestand en de persoonlijkheidskenmerken van de gedetineerde zijn o.a. verantwoordelijk voor verschillen op dit vlak. Volgens HEIDENSOHN (1985: 76-77), bijvoorbeeld, lijden vrouwelijke gedetineerden meer dan hun mannelijke lotgenoten onder het feit dat zij gescheiden van familie, vrienden en kinderen moeten leven. In het onderzoek van TOCH (1977: 128) is veiligheid een grotere bekommernis bij de jongere gevangenen en privacy bij de oudere. Gehuwde gedetineerden zouden volgens dezelfde studie meer belang hechten aan emotionele feedback dan ongehuwde. GOODSTEIN en WRIGHT (1989: 236) tonen aan dat zwarte Amerikaanse gevangenen door hun vroegere socialisatie beter bestand zijn tegen het gevangenisleven dan hun blanke landgenoten, wat tot uiting komt in het kleiner aantal inzinkingen, depressies en zelfmoorden bij de eerst vermelde groep (GOODSTEIN en WRIGHT, 1989: 236). Dezelfde auteurs (243-244) vermelden ook dat de persoonlijkheid van de gedetineerde een invloed heeft op hoe hij of zij bepaalde stressoren ervaart en aanpakt. Zo zouden personen met een "interne locus of control" – die menen dat gebeurtenissen niet het resultaat zijn van het toeval of het lot, maar geloven in hun eigen invloed daarop – beter met gevangenisstressoren omgaan dan "externals".

Naast het hierboven vermelde sociodemografisch profiel speelt ook de criminele achtergrond van de gedetineerden een rol. Wie vroeger reeds veroordelingen en gevangenisstraffen heeft opgelopen of in een jeugdinstelling werd geplaatst, wie een crimineel zelfbeeld heeft en criminele waarden en normen aanhangt, zal het gevangenisverblijf anders interpreteren dan iemand die minder criminele betrokkenheid vertoont. IRWIN (1970: 69, 71), bijvoorbeeld, toont aan dat het gevangenisleven gemakkelijker is voor beroepscriminelen, omdat zij het vaak beschouwen als een "beroepsrisico". En NEYS (1994: 199) stelt dat een aanzienlijk percentage van de gevangenen meer immuun is voor de stressoren van het institutioneel leven omdat zij zijn opgegroeid in weeshuizen of jeugdinstellingen. Niet alleen de graad van criminele betrokkenheid, maar ook de aard van het misdrijf (of de misdrijven) waarvoor men in de gevangenis zit, kan een invloed hebben op de stressoren waarmee men tijdens de detentie in aanraking komt. Deze factor kan meer bepaald verband houden met de wroeging en de ervaring van morele verwerping door de maatschappij. Iemand die een moord begaan heeft, kan bijvoorbeeld een sterker schuldgevoelen hebben en meer gestigmatiseerd worden dan iemand die gestolen heeft. Anderzijds is het feit (of de feiten) waarvoor men in de gevangenis zit ook belangrijk voor de status die men in de gevangeniswereld heeft. De minst gewaardeerde gedetineerden zijn diegenen die beschuldigd zijn van, of veroordeeld voor, seksuele delicten. Zij zijn vaak het slachtoffer van fysiek en verbaal geweld.

Verder is de hechtenistitel waaronder men in de gevangenis zit belangrijk. Diverse auteurs (TOCH, 1975; GIBBS, 1982: 97-114) wijzen op het onderscheid tussen beklaagden en veroordeelden. Kenmerkend voor de situatie van de eerste categorie gedetineerden is de grote graad van onzekerheid en het ongunstige regime (met b.v. alleen maar bezoek achter glas en weinig mogelijkheden om te werken).

Bij veroordeelden heeft de straflechte een invloed op de stressoren waaraan men wordt blootgesteld, en de problemen en stress die men ervaart. Volgens LINDLOF (1987: 176) maakt een langdurige gevangenschap het voor de gevangene erg moeilijk om zijn tijd te "gebruiken", toekomstplannen te ontwikkelen, en een (positief) zelfconcept te behouden. Indien hij/zij daarentegen weet of meent dat het verblijf in de strafinrichting maar van korte duur is, valt het gemakkelijker om de deprivaties te relativiseren. FLANAGAN (1995: 112-113) plaatst de "special stresses of long-term prisoners" in vijf categorieën: externe relaties (de angst dat contacten met familieleden voorgoed zullen worden afgebroken), relaties binnen de gevangenis (gebrek aan gemeenschappelijke interessepunten met kortgestraften, en verlies van vriendschap door vrijlating of transfer van medegedetineerden), angst voor geestelijke aftakeling, onzekerheid over de vrijlating en de langdurige blootstelling aan de stressoren in de gevangenisomgeving.

De intensiteit waarmee de (veroordeelde) gedetineerde bepaalde "gevangenispijnen" ervaart, hangt voorts af van de verblijfsfase (BUTELAAR en SIERKSMA, 1972: 79-80; LINDLOF, 1987: 176) waarin hij of zij zich bevindt. In de beginfase zal het verlies aan identiteit (in de hand gewerkt door de degradatieceremonies bij de intrede in de gevangenis), samen met de recente scheiding van familie en vrienden, moeilijk zijn voor de gedetineerde. Wie voordien nog nooit in een gevangenis of jeugdinstelling gezeten heeft, leeft bovendien in onzekerheid over de regels binnen de muren. De middenfase wordt gewoonlijk gekenmerkt door een soort gewinning aan het gevangenisleven en een vervaging van de buitenwereld. In de eindfase voelt de gevangene meestal angst om terug te keren naar die echte wereld, waarvan hij ondertussen is vervreemd.

Ten slotte heeft ook de instelling waarin de gedetineerde terecht komt en het persoonlijke regime waaraan hij wordt onderworpen, een invloed op de stressoren, de problemen en de stress die hij ervaart. Gevangenis verschillen immers qua graad van overbevolking, architectuur, niveau van beveiliging, gedetineerdenpopulatie, activiteitenaanbod, managementstijl, personeelsbestand, interne regelgeving, manier van ordehandhaving, enz. (zie b.v.: DILULIO, 1987; HAAS en ALPERT, 1991; NEYS en VERSCHUEREN, 1994; VANDEBOSCH, 1999). Volgens JOHNSON en TOCH (1982:18) verschaffen zij daarom in verschillende mate privacy, bescherming tegenover aanvallen of beledigingen, structuur en consistentie van procedures, ondersteunende diensten die het moreel van de gevangene kunnen opbeuren, activiteiten om de tijd te vullen, enz. De levensomstandigheden verschillen trouwens niet alleen van gevangenis tot gevangenis, maar ook tussen gedetineerden van eenzelfde inrichting. Zij zijn afhankelijk van de hechtenistitel van de gedetineerde (zie *supra*), de sanitair-hygiënische infrastructuur van de vleugel waarin hij/zij verblijft, en van de gunsten die hij/zij in de loop van zijn/haar penitentiaire carrière wist te verkrijgen (NEYS en VERSCHUEREN, 1994: 168).

De diverse stressoren die gedetineerden ervaren, en (in meerdere of mindere mate) als problematisch en stresserend percipiëren, geven aanleiding tot aanpassings- of copingstrategieën, die eveneens afhankelijk zijn van persoonlijke kenmerken en omgevingsfactoren.

In de literatuur zijn verschillende classificaties van “differential reactions to confinement” te vinden (zie *infra*: tabel 1). Zij worden zowel aanpassingsstijlen en -wijzen als copingstrategieën genoemd. Meestal brengt men ze in verband met hoe gedetineerden die “psychologisch gearriveerd zijn in de gevangenis” reageren op de voortdurende stressoren uit hun omgeving. Een aanpassingsstijl of copingstrategie is dan een constellatie van min of meer bewuste gedragingen en cognities die de ervaren problemen, de eventuele stress, en de daarmee gepaarde negatieve emoties en fysieke gevolgen, (idealiter) oplossen of verzachten.

Uit de criminologische literatuur blijkt dat er twee belangrijke dimensies zijn waarop men de gedragingen die een gedetineerde stelt, of de activiteiten waaraan hij deelneemt (en die samen een concrete uiting zijn van de aanpassingsstijl), kan beoordelen: de appreciatie ervan door de instelling (*versus* de waardering ervan door medegedetineerden)¹ en hun individueel *versus* gemeenschappelijk karakter (komt een gedetineerde al dan niet in contact met medegedetineerden?). Deze twee aspecten maken trouwens allusie op het bestaan van een zogenaamde “gevangenencultuur”, gericht tegen de instelling, en (in variërende mate) gedeeld en aangehangen door de gedetineerden. Net als andere subculturen is de gevangenencultuur ontstaan uit de interactie van individuen met gelijkaardige problemen, en net als andere subculturen reikt zij “oplossingen” aan. De mate van betrokkenheid in de gevangenencultuur (die op psychologisch vlak tot uiting komt in de graad van “prisonization”) is dus een manier om adaptatiestijlen – die meestal aan individuen worden toegeschreven – te onderscheiden. Voorbeelden van dergelijke aanpassingsstijlen en copingstrategieën vindt men terug bij SYKES (1958) en PARISI (1982). Zij onderkennen elk twee voorname aanpassingsstijlen: een individualistische (gekenmerkt door afzondering en een geringe graad van “prisonization”) en een collectivistische (gekenmerkt door een hoge graad van participatie in collectieve activiteiten en een sterke graad van “prisonization”). Andere auteurs (GOFFMAN, 1968; IRWIN, 1970; HEFFERNAN, 1972) vinden een dergelijke tweedeling te robuust: zij onderscheiden drie soorten psychologische aanpassingsoriëntaties en daarmee gepaard gaande gedragingen. Twee daarvan zijn gericht op de buitenwereld, één op de gevangeniswereld. In de eerste categorie hoort een aanpassingsstijl thuis die typisch is voor criminelen die zich wensen te verbeteren (“gleaning” of “conversion”) en voor “gewone” mensen die in de gevangenis zijn terechtgekomen (“the square system”).

1. Volgens HUSPEK en COMERFORD (1996) is dit onderscheid cruciaal. Zij zeggen dat de binnenkomende gedetineerde een keuze dient te maken die ofwel positief gewaardeerd wordt door de instelling, ofwel door de gevangenen (maar nooit door beide groepen): “According to the dominant legal-penological discourse, the inmate has the choice of being either a ‘troublemaker’ or a ‘model prisoner’. But according to the inmates’ counter-discourse, the ‘same’ choice translates into being recognized either as a ‘vic’ or a ‘punk’.”

Deze personen gedragen zich als modelgevangenen, engageren zich in door de instelling (en maatschappelijk) sterk gewaardeerde activiteiten en hangen conventionele waarden en normen aan. Ook de “modale” gedetineerde blijft op de buitenwereld gericht. Hij of zij probeert vooral problemen te vermijden, om op die manier een zo gunstig mogelijk regime te verwerven en zo snel mogelijk uit de gevangenis te geraken (“playing it cool”, “doing time”, “the cool system”). Voor een laatste categorie gedetineerden is het gevangenis milieu de wereld waarin zij zich thuisvoelen (“colonization”, “jailing”, “the life system”). Deze individuen schrikken niet terug van illegale activiteiten in de gevangenis (precies omdat ze toch niet zo gebrand zijn op een vervroegde vrijlating) en vertonen een sterke graad van “prisonization”.

Volledigheidshalve dient te worden opgemerkt dat naast deze individuele adaptatiestijlen, die aangenomen worden binnen het bestaande regime en gunsten- en straffensysteem van de instelling, sommige auteurs ook melding maken van (veeleer sporadische) individuele en collectieve acties die geen aanvaarding van de gevangenis toestand inhouden, of zelfs expliciet tot doel hebben verandering teweeg te brengen in het (individueel of collectief) regime. GOFFMAN (1968) onderscheidt bijvoorbeeld een aanpassingswijze waarbij de gedetineerde de instelling bewust uitdaagt door iedere medewerking met het personeel te weigeren (“intransigent line”). Deze verzetshouding zou evenwel slechts een initiële reactie van tijdelijke aard zijn. PARISI (1982) maakt melding van niet-gewelddadige, quasi-gewelddadige en gewelddadige acties die gedetineerden ondernemen in de hoop het systeem te kunnen veranderen (zoals het aanspannen van rechtszaken tegen de gevangenis, het indienen van klachten bij de gevangenisadministratie, gezamenlijke stakingen, gevangenisopstanden, ...). Meer gewelddadige stijlen zouden in vele gevallen een reactie zijn op acute stress.

Ten slotte blijkt dat niet elke gedetineerde zich aan de gevangenis situatie aanpast, of een geschikte en (op lange termijn) gezonde adaptatie- of copingstrategie aanneemt. Zo proberen sommigen zich fysiek aan het gevangenis milieu te onttrekken (door te ontsnappen of door zelfmoord te plegen); terwijl anderen dat mentaal doen (eventueel met behulp van verdovende middelen).

Om verdere verwarring uit te sluiten zullen wij het begrip “aanpassingsstijl” reserveren voor de antwoorden die de gedetineerde (na verloop van tijd) ontwikkelt op de vrij constante stressoren die met het gevangenisverblijf gepaard gaan. Deze antwoorden worden gezocht binnen de gevangenis context, houden een aanvaarding van het gevangenisverblijf in, en reduceren normaliter de oorspronkelijk ervaren spanningen. Van copingstrategieën is sprake in acute stresssituaties.

Hoewel dikwijls gesuggereerd wordt dat de aanpassingsstijlen die gedetineerden aannemen het resultaat zijn van geïmporteerde factoren, de concrete gevangenis situatie en de stress- en probleemopwekkende interactie tussen het individu en zijn omgeving, ontbreekt vaak gedetailleerde informatie over welke gedetineerden precies voor welke aanpassingsstijl kiezen (zie ook *tabel 1*). De meeste onderzoekers concentreren zich op de invloed van een beperkt aantal geïmporteerde of contextuele factoren (zoals b.v. de invloed van het crimineel profiel) op de aanpassingswijze. Zelfs de, theoretisch gezien, meest logische relatie, nl. die tussen de ervaring van specifieke gevangenisproblemen en het aannemen van een bepaalde aanpassingsstijl, is zelden zorgvuldig onder de loep genomen.

In wat volgt worden de resultaten gepresenteerd van een onderzoek in vijf Vlaamse strafinrichtingen, waarin zowel de probleem- en stresservaring, als de aanpassingsstijl van gedetineerden zijn bestudeerd vanuit een geïntegreerd import/deprivatieperspectief. Ook de verhouding tussen de probleemervaring en de psychologische en gedragsmatige aanpassing komt uitgebreid aan bod.

Tabel 1: klassieke classificaties van aanpassings- en copingstijlen

	Geïmporteerde kenmerken	Gevangenis context	Ervaren problemen en stress	Geen aanpassing of coping Disfunctionele stijl	Aanpassingsstijl (aanvaarding)				Copingstrategie (geen aanvaarding) Niet-gewelddadig (NG) Quasi-gewelddadig (QG) Gewelddadig (G)
					Basiorientatie Buitenwereld (B) Gevangenis (G)	Activiteiten		Prisonization / Criminalization	
						Waardering door	Instelling	Aard	
SYKES (1958)		Algemeen		Physical withdrawal Psychological withdrawal	Simple endurance: individualistic Simple endurance: collectivistic	Neutraal		Individueel	Innovation (NG) Rebellion (G)
GOFFMAN (1968)		Algemeen		Situational withdrawal	Conversion (B) Playing it cool (B) Colonization (G)	Positief Neutraal Negatief		Collectief	Intransigent line (QG)
IRWIN (1970)	Criminele achtergrond			Zelfmoord Psychose	Gleaning (B) Doing time (B) Jailing (G)	Positief Neutraal Negatief			
HEFFERNAN (1972)	Criminele achtergrond		Verwijdering uit maatschappij <i>Versus</i> Leven in instelling		The square system (B) The cool system (B) The life system (G)	Positief Neutraal Negatief		Laag Middelmatig Hoog	
PARISI (1982)				Superefaction	Withdrawal Activity			Individueel Collectief	Klachten, rechtszaken (NG) Gezamenlijke stakingen (NG) Intransigent line (QG) Vechtpartijen en gevangenisopstanden (G)

Een studie in vijf Vlaamse strafinrichtingen

ONDERZOEKSMETHODE

Dit onderzoek naar de persoonlijke en contextuele invloeden op de probleemervaring en de aanpassingswijze van gedetineerden vond plaats in het kader van een studie die in eerste instantie het mediagebruik van gedetineerden (als onderdeel van hun aanpassingsstijl) wilde verklaren (VANDEBOSCH, 1999).

Omdat het praktisch gezien niet haalbaar was om alle Belgische gevangenis- (en hun gedetineerden) in het onderzoek te betrekken, diende een selectie gemaakt te worden. De Waalse en Brusselse gevangenis- (en hun gedetineerden) werden bij voorbaat uitgesloten, vanwege hun hoofdzakelijk Franstalige populatie. En omdat beslist werd om enkel het mediagebruik van definitief veroordeelden te onderzoeken (zie *infra*), vielen ook Vlaamse inrichtingen uit de boot die haast uitsluitend beklaagden (zoals de gevangenis van Antwerpen), of geïnterneerden (zoals de instelling van Turnhout) herbergden.

Uit de resterende groep gevangenis- (en hun gedetineerden) werden uiteindelijk de gevangenis- (en hun gedetineerden) van Hasselt, Dendermonde, Brugge (P.C.B.), Hoogstraten (P.S.C.) en Leuven (Centraal) weerhouden, omdat zij sterk varieerden qua soort instelling en qua gedetineerdenpopulatie en op die manier de verschillende waarden vertegenwoordigden van factoren die vermoedelijk een invloed uitoefenden op de probleemervaring en de aanpassingswijze van gedetineerden. De berekenende steekproef bevatte aldus instellingen uit de vijf Vlaamse provincies, van diverse grootte, met soepelere en strengere regimes, met een beperkt tot uitgebreid activiteiten- en media-aanbod, met verouderde en nieuwe infrastructuur, met en zonder overbevolking, enz. Bij de veroordeelden die in deze gevangenis- (en hun gedetineerden) zaten, trof men bovendien zowel mannen als vrouwen, primair-veroordeelden als recidivisten, kort- als langgestraften, Belgen als vreemdelingen, uit diverse leeftijdsgroepen en gestraft voor de meest uiteenlopende soorten misdrijven, aan.

Er werd gekozen voor een face-to-face-enquête bij een vrij grote groep gedetineerden om basisinformatie te verzamelen over de diverse variabelen, en om de relaties tussen deze factoren statistisch te kunnen testen. De gestandaardiseerde vragenlijst die daartoe werd gebruikt, bevatte items betreffende het sociodemografisch en crimineel profiel (inclusief de graad van subjectieve criminele betrokkenheid²), het persoonlijk regime, de probleem- en stresservaring, de psychologische aanpassingsoriëntatie, en de deelname aan en evaluatie van diverse gevangenisactiviteiten. Zij werd in iedere instelling afgenomen bij een toevallige steekproef van Nederlandstalige, definitief veroordeelden die “vol-tijds” in de instelling verbleven. Anderstalige definitief veroordeelden of definitief veroordeelden met weekendarrest of halve vrijheid behoorden dus niet tot de onderzoekspopulatie, net zo min als geïnterneerden, beklaagden en gelijkgestelden. De keuze van deze onderzoekspopulatie was o.a. gebaseerd op het literatuuronderzoek, dat suggereerde dat alleen definitief veroordeelden psycholo-

2. Gemeten aan de hand van een aangepaste Nederlandstalige versie van de “criminalization scale” van BONDESON (1989: 94).

gisch “gearriveerd” zijn in de gevangenis en een duidelijke aanpassingsoriëntatie hebben. Daarenboven leek het zoeken naar een eventuele link tussen het gepleegde misdrijf en de probleemervaring en aanpassingswijze, een wat voorbarige operatie bij niet-definitief veroordeelden (die verondersteld worden onschuldig te zijn tot op het moment van hun (definitieve) veroordeling).

De gegevens verkregen via deze vragenlijst werden gekoppeld aan officiële data over de huidige gevangenisstraf en het gerechtelijk verleden van de respondent. Daarvoor waren de hechtenisfiche en het strafblad (voor zover dat voorhanden was) de voornaamste bronnen. Een pilootstudie had immers aangetoond dat het moeilijk was om correcte informatie over het crimineel profiel van de respondenten te krijgen via de gestandaardiseerde vragenlijst.

De kwantitatieve gegevens werden (samen met andere kwalitatieve data, zie VANDEBOSCH, 1999) verzameld in de periode van mei 1997 tot en met januari 1998. De responsgraad voor de enquêtes was zeer hoog: nl. 91,7 %. In totaal werden 177 vragenlijsten afgenomen. De data werden geanalyseerd met behulp van S.A.S.

ALGEMEEN PROFIEL VAN DE ONDERZOCHE GEDETINEERDEN POPULATIE³

Het sociodemografisch en crimineel profiel van de respondenten komt in grote lijnen overeen met dat van de gemiddelde gedetineerde in de Belgische gevangnissen, maar is er geen correcte weergave van door enerzijds de specifieke keuze van de onderzochte inrichtingen en anderzijds de beperking van de te bestuderen groep gedetineerden in die instellingen tot Nederlandstalige, definitief veroordeelden. De typische respondent is mannelijk (87 % van de ondervraagden), jong (gemiddeld 35 jaar) en laag opgeleid (68,1 % heeft maximum een diploma lager middelbaar onderwijs). De meest frequent voorkomende misdrijven zijn eigendomsdelicten. En de opgelopen straf is slechts in een gering aantal gevallen minder dan een jaar. Straffen van 1 tot 3 jaar, van 3 tot 5 jaar en van meer dan vijf jaar, komen ongeveer even vaak voor (de laatste categorie zelfs nog het meest).

Het grootste probleem voor de respondenten is de afsnijding van de buitenwereld, en meer bepaald van geliefden, familie, vrienden en kennissen (zie *tabel 2*). Dat verklaart wellicht waarom de meesten van hen kiezen voor een psychologische aanpassingsoriëntatie die gericht is op de buitenwereld. Bij de onderzochte gedetineerden blijkt de “doing time mode” de populairste te zijn; 57,6 % probeert moeilijkheden te vermijden en te doen wat nodig is om zo snel mogelijk uit de gevangenis te geraken. 28,2 % van de respondenten willen hun tijd in de gevangenis op een nuttige manier gebruiken door dingen te doen om zichzelf te verbeteren. De “jailers” zijn duidelijk in de minderheid, slechts 10,2 % van de ondervraagden herkent zich het best in de uitspraak: “Ik probeer de buitenwereld te vergeten en kijk hoe ik het best kan leven hier in de gevangenis”. (Zeven gedetineerden (4 %) kunnen zich moeilijk plaatsen in slechts één van de drie categorieën.) Het sterke gemis van de buitenwereld biedt ook een uitleg voor het overweldigend belang dat door de ondervraagden wordt gehecht aan inter-

3. Voor een gedetailleerde beschrijving, zie VANDEBOSCH, 1999.

persoonlijke contacten met familieleden en vrienden (via bezoek, telefoon of correspondentie) (zie *tabel 2*).⁴

4. Ook een recent onderzoek naar de welzijnsbehoeften van Vlaamse gevangenen (VAN HAEGENDOREN *et al.*, 2001) toont aan dat gedetineerden veel belang hechten aan contacten met familieleden en vrienden en aan werken in de gevangenis.

Tabel 2: ervaren problemen en het belang van gevangenisactiviteiten

Probleemervaring (0 = helemaal geen probleem, 10 = zeer ernstig probleem)	Score	Belang van gevangenisactiviteiten (0 = helemaal niet belangrijk, 10 = zeer belangrijk)	Score
1. Personen van buiten missen	8.9	1. Bezoek ontvangen van familie, vriend/in, enz.	9.06
2. Seksuele contacten missen ⁵	7.8	2. Telefooneren	8.90
3. Dingen (goederen, diensten) van buiten missen	7.7	3. Brieven ontvangen	8.51
4. Schuldgevoelens t.o.v. mensen die men buiten heeft achtergelaten	5.8	4. Werken	8.45
5. Gebrek aan privacy	5.1	5. Televisiekijken (+ video)	7.80
6. Te weinig professionele steun in de gevangenis (om zichzelf te verbeteren)	4.7	6. Eigen muziek beluisteren (cassette, cd's, platen)	7.68
7. Schuldgevoelens over het misdrijf	4.6	7. Brieven schrijven	7.62
8. Gebrek aan zelfstandigheid	4.2	8. Met een andere gedetineerde praten	6.78
9. Gebrek aan activiteiten in de gevangenis	3.7	9. Radio luisteren	6.62
10. Zich weinig geliefd voelen door de maatschappij	3.3	10. Telekst raadplegen	6.47
11. Twijfels over de toekomst	3.2	11. Buiten wandeling maken	6.35
12. Onduidelijkheid over regels in gevangenis	2.9	12. Tijdschriften lezen/inkijken	6.33
13. Te weinig mogelijkheden voor lichaamsbeweging	2.8	13. Sporten (buiten, of in een sport- of fitnessruimte)	6.13
14. Het gevoel dat niemand in de gevangenis je echt kent zoals je bent	2.5	14. Naar infokanaal van gevangenis kijken	5.73
15. Vrees geestelijk niet meer fit te blijven	2.4	15. Met personeel praten	5.46
16. Bang om wereldvreemd te worden	2.2	16. Dagbladen lezen/inkijken	5.25
17. Zichzelf slecht, minderwaardig voelen	2.1	17. Filmvoorstellingen bijwonen	5.19
18. Te weinig de mogelijkheid om met andere gedetineerden te zijn in de gevangenis	1.4	18. Activiteiten in een gezamenlijke ontspanningszaal (biljarten, ping-pongen, kaarten, ...)	5.06
19. Zich weinig geliefd voelen door vrienden en kennissen van buiten	1.4	19. Concerten, toneelvoorstellingen, enz. in gevangenis bijwonen	4.82
20. Zich weinig geliefd voelen door het gevangenispersoneel	1.3	20. Opleidingen, cursussen, lessen, hulpprogramma's volgen of informatiesessies bijwonen (op dit moment)	4.72
21. Zich weinig geliefd voelen door familie	1.2	21. Computerspelletjes	4.16
22. Gevoel van onveiligheid	0.9	22. Hobby's uitoefenen in de cel (b.v. tekenen, modelbouw, puzzelen, gedichten schrijven, enz.)	4.09
23. Drugs missen	0.7	23. Studeren in de cel	3.72
24. Zich weinig geliefd voelen door medege-detineerden	0.7	24. Boeken lezen	3.07
		25. Reclamefolders, huis-aan-huisbladen, enz. inkijken	2.93
		26. Bidden	2.58
		27. Brochures uitgegeven door gevangenis inkijken	2.41
		28. Zelf meedoen aan concerten, toneelvoorstellingen, enz. in gevangenis	2.32
		29. Naar de kapel gaan	2.07
		30. Stripverhalen lezen	1.07

5. Het onderzoek vond plaats vóór de Ministeriële Omzendbrief m.b.t. de bescherming van de affectieve relaties van gedetineerden met hun omgeving (Circ. 1715, 5 juli 2000) geschreven werd. Deze circulaire voorziet de mogelijkheid van ongestoord bezoek.

DE PROBLEEM- EN STRESSERVARING ALS EEN FUNCTIE VAN GEÏMPORTEERDE KENMERKEN, INSTELLINGSVARIABLEN EN DE STRAFFASE

Bivariate statistische testen tonen aan dat er verscheidene significante verbanden zijn tussen de sociodemografische kenmerken (geslacht, leeftijd, opleiding, afkomst), de criminele achtergrondvariabelen (subjectieve criminele betrokkenheid, aard van het gepleegde misdrijf, strafduur), de regimefactoren, de verblijfsfase en -lengte, enerzijds en de probleemervaring, anderzijds. Dat het in diverse gevallen slechts om schijnrelaties gaat, illustreren covariantie-analyses waarin meerdere achtergrondvariabelen tegelijkertijd als onafhankelijke factoren worden gedefinieerd. De resterende significante verbanden worden hieronder beschreven.

Het privacy-probleem is het grootst bij diegenen die een cel met één of meerdere medegedetineerden delen en blijkt ook toe te nemen naarmate men langer in de gevangenis zit. Personen met een celgenoot ervaren ook meer dan anderen dat hun autonomie wordt beknot. Het onveiligheidsgevoel is het sterkst aanwezig bij gedetineerden die pas gearriveerd zijn in de gevangenis (*i.c.* veroordeelden die net aan hun opsluiting zijn begonnen) en (bijgevolg) nog niet helemaal vertrouwd zijn met hun omgeving. Hoe jonger men is, hoe meer men de buitenwereld (bepaalde dingen, personen, seks) schijnt te missen. Eén bijzonder (en deviant) gemis – nl. dat aan drugs – wordt vaker vermeld door personen met een hogere criminaliteitscore. De subjectieve criminele betrokkenheid correleert tevens positief met de mate waarmee men de deprivatie van seksuele contacten als problematisch ervaart. Deze ervaring blijkt trouwens ook sekse-gebonden te zijn; vrouwen vinden de ontzegging van (hetero)seksuele contacten minder erg dan mannen. Schuldgevoelens over het gepleegde misdrijf leven vooral bij diegenen die voor zwaardere misdrijven (*i.c.* verkrachting of aanranding van de eerbaarheid van een minderjarige of meerderjarige en moord) zijn veroordeeld, en zijn in mindere mate (of niet) aanwezig bij diegenen met hogere criminaliteitscores. De tekorten aan activiteiten, aan professionele steun, en aan bewegingsmogelijkheden zijn grotendeels afhankelijk van de instelling waarin men verblijft. De gedetineerden uit de gevangenissen van Hasselt en Dendermonde hebben relatief meer met dit soort problemen te kampen dan de gedetineerden uit de andere strafinrichtingen. Het gebrek aan bewegingsmogelijkheden wordt echter ook meer als problematisch beoordeeld door jongeren. Hetzelfde is waar voor het gebrek aan professionele steun, dat tevens een hogere score krijgt bij de niet-werkers en diegenen die reeds langere tijd in de gevangenis zitten. De vrees om mentaal achteruit te gaan, neemt toe naarmate de strafflengte en de tijd die men reeds heeft doorgebracht in de gevangenis, stijgt. Beide factoren houden ook verband met de mate waarin men zich weinig gewaardeerd voelt door mensen van buiten: hoe langer de straf, hoe minder men zich geliefd voelt door vrienden en kennissen van buiten; hoe meer tijd men in de gevangenis heeft doorgebracht, hoe erger het gebrek aan appreciatie door de familie, doorweegt. De angst om wereldvreemd te worden, ten slotte, is sterker bij ouderen en bij langergestraften.

Het stressniveau is het resultaat van de interactie tussen de persoon en zijn of haar omgeving (die in meerdere of mindere mate als problematisch wordt ge-

percipieerd). G.L.M.-modellen⁶ illustreren dat vooral het gebrek aan werk, het gemis aan privacy, de angst om wereldvreemd te worden en het gevoel dat men weinig geliefd is door familieleden, bijdragen tot meer spanning (of er in elk geval mee correleren).

DE “OORSPRONG” VAN DE ALGEMENE PSYCHOLOGISCHE AANPASSINGSORIËNTATIE

De onderzoeksresultaten tonen aan dat de door IRWIN (1970) onderscheiden psychologische aanpassingsoriëntaties – “doing time”, “gleaning” en “jailing” – logische antwoorden vormen op de ervaren problemen (zie *infra*).

Uit de onderstaande tabel (tabel 3) blijkt dat de “doing time”-aanhangers gemiddeld wat ouder zijn, minder goed geschoold en frequenter vader of moeder dan de “gleaners” en de “jailers”. Men treft hen relatief vaak aan in het P.C.B. en minder frequent in Leuven-Centraal. De afsnijding van de buitenwereld baart deze personen de meeste zorgen. Het moeten missen van dingen of personen van buiten, van heteroseksuele contacten, wordt door hen – iets meer dan door gleaners en jailers – als een ernstig probleem gezien. Vandaar wellicht de ingesteldheid van deze relatief minder lang gestraften om het gevangenisverblijf zo kort (en zo goed) mogelijk te houden.

Tabel 3: profiel van gedetineerden met een “doing time”-, “gleaning”- en “jailing”-oriëntatie

		“Doing time” (N=102)	“Gleaning” (N=50)	“Jailing” (N =18)	Totale steekproef (N=170)
Sekse:	% m	85,15	88,00	94,44	86,98
Leeftijd:		36,84	33,78	30,16	35,04
Diploma:	% LO	36,17	13,95	27,78	29,03
	% LM	34,04	48,84	50,00	40,00
	% HM	25,53	27,91	22,22	25,81
	% HO	4,26	9,30	0,00	5,16
Afkomst:	% W	84,16	86,00	83,33	84,62
Beroep:	% ja	62,38	70,00	55,56	63,91
Kind:	% ja	65	52,00	27,78	57,14
Blanco:	% ja	27,66	40,43	11,76	29,75
Criminaliteitsscore		0,43	0,35	0,53	0,42
Verblijf in jeugdinstelling:	% ja	24,75	36,73	55,56	31,55
Misdrijf:	% Diefstal	22,77	24,00	50,00	26,04
	Drugs	15,84	14,00	22,22	15,98
	emengd	23,76	18,00	5,56	20,12
	Moord	8,91	24,00	16,67	14,20
	Oplichting	4,95	2,00	0,00	3,55
	Pedofilie	8,91	4,00	5,56	7,10

6. ‘General Linear Models’: een statistische test (in het computerprogramma S.A.S.) waarbij de afhankelijke variabele wordt geschreven als een lineaire functie van een of meerdere onafhankelijke variabelen, en het (afzonderlijke) effect van deze laatste factor(en) op de te verklaren variabele wordt gemeten.

		“Doing time” (N = 102)	“Gleaning” (N = 50)	“Jailing” (N = 18)	Totale steekproef (N = 170)
	Verkracht	4,95	6,00	0,00	4,73
	Slag/verniel	1,98	6,00	0,00	2,96
	Andere	7,92	2,00	0,00	5,33
Straflengte		2 203,14	3549,00	2331,06	2597,96
Gevangenis:	Brugge	34,65	22,00	16,67	28,99
	Dendermonde	19,80	10,00	33,33	18,34
	Hasselt	15,84	12,00	16,67	14,79
	Hoogstraten	19,80	24,00	16,67	20,71
	Leuven-Centraal	9,90	32,00	16,67	17,16
Werk in gevangenis:					
	% ja	78,22	78,00	72,22	77,51
Celsituatie:					
	% alleen	75,25	80,00	94,44	78,70
Verblijfsfase:	% begin	4,95	2,00	0,00	3,55
	% midden	74,26	76,00	61,11	73,37
	% einde	20,79	22,00	38,89	23,08
Probleem: privacy		4,52	5,90	5,50	5,18
Onveiligheid		1,15	0,70	0,94	0,94
Gebrek aan autonomie		4,48	3,24	3,88	4,15
Dingen van buiten missen		7,78	7,24	7,61	7,71
Drugs missen		0,57	0,12	2,50	0,68
Seksuele contacten missen		8,10	7,24	7,66	7,82
Personen missen		9,09	9,00	7,83	8,86
Onduidelijkheid regels		2,77	3,36	2,61	2,89
Gebrek aan activiteiten		3,84	2,32	6,72	3,73
Gebrek aan professionele steun		4,44	4,73	5,72	4,70
Gebrek aan contact medegedetineerden		1,40	1,12	2,11	1,39
Gebrek aan bewegingsmogelijkheden		2,73	1,92	5,00	2,76
Geestelijk niet meer fit		2,50	2,66	2,33	2,44
Negatief zelfbeeld		2,14	2,24	1,83	2,13
Schuldgevoelens over misdrijf		4,10	6,18	2,50	4,55
Twijfels over toekomst		3,11	2,80	5,38	3,23
Weinig geliefd door familie		1,30	0,82	1,22	1,16
Weinig geliefd door vrienden/kennissen		1,07	1,20	3,00	1,35
Weinig geliefd door medegedetineerden		0,62	0,61	1,00	0,66
Weinig geliefd door het personeel		1,19	1,16	3,11	1,34
Weinig geliefd door de maatschappij		3,01	3,04	5,05	3,25
Niemand kent me echt		2,29	2,65	3,88	2,47
Wereldvreemd		1,98	2,58	2,33	2,17
Stress:	geen ...	11,88	8,00	23,53	11,90
	soms...	43,56	48,00	52,94	45,83
	vaak...	16,83	18,00	17,65	17,26
	veel...	9,90	8,80	0,00	8,33
	zoveel...	17,82	18,00	5,88	16,67

Diegenen die zich scharen achter de stelling “Ik wil mijn tijd nuttig gebruiken door dingen te doen om mezelf te verbeteren” – m.a.w. de “gleaners” – hebben gemiddeld meer school gelopen, zitten opvallend vaker in de gevangenis voor “moord”, en hebben (bijgevolg) een langere straf gekregen. Zij zijn oververtegenwoordigd in Leuven-Centraal en, in mindere mate, in het Penitentiair Schoolcentrum van Hoogstraten, twee instellingen die de gedetineerden ook de kans bieden om hun tijd op een nuttige manier door te brengen, en dat zelfs aanmoedigen. De problemen van “gleaners” worden getekend door de problemen van “long-termers”: schuldgevoelens over het misdrijf, de angst om mentaal achteruit te gaan en wereldvreemd te worden, het gevoel weinig geliefd te zijn door familieleden, ... wegen zwaarder op hen dan op “jailing”- of “doing time”-aanhangers. De aanpassingsreactie van de gleaners kan een antwoord zijn op de gemiddeld lange duur van de gevangenisstraf (tijd die men nuttig moet spenderen, wil men niet het gevoel hebben dat men zijn leven heeft vergooid), en op de negatieve gevolgen die daarmee gepaard gaan (de geestelijke aftakeling kan misschien worden tegengegaan met constructieve bezigheden).

De “jailers” proberen de buitenwereld te vergeten en kijken hoe zij het best kunnen leven in de gevangenis. Zij zijn gemiddeld jonger en hebben minder vaak een kind dan de personen uit de twee overige aanpassingscategorieën. Bovendien lijkt hun criminele betrokkenheid het sterkst: zij hebben gemiddeld de hoogste criminaliteitscore en de meeste ervaring met jeugdinstellingen, en slechts 1 op 10 van hen was voorheen in het bezit van een blanco strafblad. De helft van hen zit in de gevangenis voor “diefstal”, bijna een vierde voor “drugdelicten”. De kans om een “jailer” tegen het lijf te lopen is het grootst in de recidivistengevangenis van Dendermonde, wat wellicht ook de klachten over het gebrek aan bewegingsmogelijkheden, activiteiten, contacten met medegedetineerden en professionele steun (deels) verklaart. “Jailers” voelen zich opvallend minder geliefd door vrienden en kennissen van buiten, door de maatschappij en haar vertegenwoordigers in de gevangenis (*i.c.* de personeelsleden), wat hun gerichtheid op het leven in de instelling kan verklaren. Anderzijds is het mogelijk dat precies die integratie in een “tegencultuur” wordt geuit in, of de aanleiding is voor dergelijke problemen. Het feit dat jailers “de personen van buiten” minder missen, kan toegeschreven worden aan hun minder sterke gezinsverbanden (die een bewuste keuze of een opgedrongen situatie kunnen vertegenwoordigen). Hun sterkere gemis aan drugs, daarentegen, houdt uiteraard verband met de oververtegenwoordiging van drugdelinquenten bij de jailers, maar kan ook verwijzen naar een door deze groep geprefereerde manier om hun zorgen en – in de gevangenis – de buitenwereld te vergeten: namelijk door het gebruik van verdovende middelen. Dat deze aanpassingsoriëntatie de negatieve afwijking vormt op de dominante (“doing time”-)gevangenisreactie (terwijl “gleaning” duidelijk de positieve afwijking is), blijkt ook uit de sterkere twijfels van de jailers over hun toekomst, die o.a. kunnen gegrond zijn op een gepercipieerd gebrek aan “opvang” bij de vrijlating.

GEVANGENISACTIVITEITEN IN FUNCTIE VAN GEÏMPORTEERDE KENMERKEN, GEVANGENISCONTEXT, ERVAREN PROBLEMEN EN DE PSYCHOLOGISCHE AANPASSINGSORIËNTATIE

Uit bivariate analyses (zoals b.v. de Chi-kwadraattest of de T-test, waarbij wordt nagegaan of er een significante relatie bestaat tussen twee variabelen) en multivariate analyses (waarbij de relatie tussen twee variabelen, onder controle van andere variabelen, wordt berekend) blijkt dat het belang dat gedetineerden hechten aan diverse gevangenisactiviteiten duidelijk verschilt.

Chi-kwadraattesten tonen aan dat vrouwen hogere scores geven aan “brieven schrijven”, “voorstellingen bijwonen”, “gevangenisbrochures lezen”, “naar de kapel gaan”, en “bidden”. Correlatie-analyses onthullen ook significante relaties⁷ tussen het belang dat men aan bepaalde gevangenisactiviteiten hecht en de leeftijd. Hoe jonger men is, hoe belangrijker men sporten ($r = -0.32^{***}$), praten met medegedetineerden ($r = -0.19^*$), telefoneren ($r = -0.21^{**}$), wandelen ($r = -0.21^{**}$), meedoen aan activiteiten in de ontspanningszaal ($r = -0.33^{***}$), voorstellingen bijwonen ($r = -0.20^{**}$), opleidingen volgen ($r = -0.21^{**}$), naar de film gaan ($r = -0.31^{***}$), teletekst raadplegen ($r = -0.15^*$), naar eigen muziek luisteren ($r = -0.19^*$), naar het infokanaal kijken ($r = -0.17^*$), en computerspelletje spelen ($r = -0.34^{***}$), vindt. Vooral gezamenlijke activiteiten buiten de cel, worden dus sterker geapprecieerd door jongeren. Ouderen, daarentegen, lijken meer gesteld op privacy. Zij geven ook een hogere score aan het beoefenen van hobby's in hun cel ($r = 0.17^*$).

De waarden die men toekent aan gevangenisactiviteiten vertonen eveneens samenhang met het scholingsniveau. Hoe beter men is opgeleid, hoe meer punten men geeft aan intellectuele activiteiten (studeren ($r = 0.26^{***}$), opleidingen volgen ($r = 0.20^*$), zelf aan toneelvoorstellingen of concerten meedoen ($r = 0.30^{***}$), aan wandelen ($r = 0.19^*$), aan toneelvoorstellingen of concerten bijwonen ($r = 0.16^*$), en aan telefoneren ($r = 0.18^*$).

Respondenten met zuiderse roots (personen met een Italiaanse, Spaanse, Griekse, Marokkaanse, Turkse of Egyptische achtergrond die echter ook Nederlands spreken (zie *supra*)) hechten significant meer belang aan gezamenlijke activiteiten zoals wandelen of naar de film of de ontspanningszaal gaan. Zij hebben ook een sterkere religieuze interesse, die wordt bevestigd in een (relatief) hogere score voor “bidden”.

Ook de graad van subjectieve criminele betrokkenheid blijkt een belangrijke voorspeller te zijn van de punten die men aan gevangenisactiviteiten toekent (na controle voor de variabele leeftijd, die negatief correleert met de criminaliteitsscore).⁸ Respondenten die in sterkere mate criminele waarden aanhangen, een crimineel zelfbeeld hebben en een voorkeur voor criminele vrienden vertonen, hechten minder waarde aan algemeen (en door het gevangenis-personeel) sterk gewaardeerde activiteiten als “werken” ($r = -0.17^*$) en “opleidingen volgen” ($r = -0.19^*$). Ook vrome activiteiten (bidden en naar de kapel gaan) scoren slecht bij “echte” criminelen (resp. $r = -0.19^*$; $r = -0.15$, $p =$

7. $*p < 0.05$, $**p < 0.01$, $***p < 0.001$.

8. Voor een uitgebreid verslag over de karakteristieken van personen met een hoge graad van criminele betrokkenheid, zie VANDEBOSCH (forthcoming).

0.0574). Het geringere belang dat gedetineerden met een hogere criminaliteitsgraad toeschrijven aan bezoek ($r = -0.15^*$), en hun grotere interesse voor contacten met medege-detineerden ($r = 0.15$, $p = 0.0530$), kunnen een bewuste oriëntatie naar de criminele wereld vertegenwoordigen, maar ook een gedwongen keuze zijn (doordat men minder bezoek krijgt en voor steun en waardering is aangewezen op lotgenoten).

Multivariate modellen waarbij de activiteitscores worden gedefinieerd als een functie van de voornaamste delictsoort, illustreren dat een toevoeging van achtergrondfactoren (zoals leeftijd, sekse, criminaliteitsscore, achtergrond en opleiding) het effect van de “delictsoort” in het niets doen verdwijnen. Zo blijkt bijvoorbeeld dat het geringere belang dat pedofielen hechten aan gezamenlijke activiteiten (vooral in vergelijking met personen die voor diefstal en drugdelicten in de gevangenis zitten), grotendeels verklaard kan worden door hun gemiddeld hogere leeftijd. Anderzijds kan ook de angst voor verbaal of fysiek geweld vanwege medege-detineerden, deze categorie personen doen afzien van deelname aan de potentieel “gevaarlijke” collectieve activiteiten (zie *infra*). Wat op zijn beurt de gemiddeld lagere belangscore van pedofielen voor deze activiteiten kan verklaren (zie *infra*).

De strafduur, daarentegen, blijkt wel een onafhankelijke invloed te hebben op de waardering van gevangenisactiviteiten (na controle voor leeftijd, criminaliteitsscore en opleiding). Net als eerdere studies toont dit onderzoek aan dat vooral langgestraften hun tijd op een nuttige manier proberen door te brengen. De nagestreefde zinvolle tijdsbesteding leidt tot de devaluatie van activiteiten zoals televisiekijken ($r = -0.14$, $p = 0.0778$) en computerspelletjes spelen ($r = -0.16^*$) en de opwaardering van een activiteit zoals de lectuur van kranten ($r = 0.19^*$).

Van twee belangrijke regime-aspecten – het activiteitsaanbod (geoperationaaliseerd als het werkaanbod) en de celbezetting – heeft vooral het eerste aspect een invloed op het belang dat men hecht aan gevangenisactiviteiten. Zo kijken niet-werkers tijdens de week significant meer naar de televisie, en kennen ze ook significant hogere scores toe aan de beeldbuis. De werkers hechten, conform hun hoger gebruik van radio (met name in de werkplaatsen), meer belang aan dit medium.

Gezien de beperkte steekproefgrootte is het zeer moeilijk (zoniet onmogelijk) om de invloed van elk probleem op de activiteitenvariabelen te isoleren (of m.a.w. de effecten van de achtergrondvariabelen, de instellingsfactoren, de straf-fase, de overige problemen en de stresservaring te controleren). Toch onthullen de eenvoudige (partiële) correlaties tussen de probleemscores en de activiteitenvariabelen, enkele logische relaties (waarvan de richting van de causaliteit soms evenwel betwist kan worden). Zo bestaat er bij diegenen die alleen op cel verblijven een negatieve correlatie tussen het ervaren van een privacyprobleem en het belang dat men hecht aan het praten met personeelsleden (de personen die die privacy mogelijk verstoren), en anderzijds een positief verband tussen het ervaren van een privacyprobleem en de scores die men toekent aan het luisteren naar de radio en naar eigen muziek (activiteiten die de geluiden van de gevangeniswereld – eventueel met behulp van een hoofdtelefoon – kunnen helpen verdringen). Gedetineerden die een grotere angst hebben om wereldvreemd te worden, kijken tijdens de week meer naar de televisie en hechten meer belang

aan de beeldbuis. Personen die zwaarder tillen aan het feit dat zij gescheiden van familie, vrienden en kennissen moeten leven, hechten meer belang aan het bezoek. Wie zegt dat de deprivatie van heteroseksuele contacten voor hem of haar zeer problematisch is, geeft meer punten aan erotische televisieprogramma's (bij controle van de criminaliteitsgraad en de leeftijd). Sterkere onveiligheidsgevoelens gaan gepaard met een geringere belangstelling voor potentieel "gevaarlijke" gezamenlijke activiteiten zoals sporten en wandelen (de respondenten menen immers dat bij deze activiteiten de kans groter is dat men, zonder dat bewaarders het in de gaten hebben, hardhandig wordt aangepakt door medegedetineerden). Diegenen die zich weinig geliefd voelen door familieleden of vrienden van buiten, hechten minder waarde aan telefoneren en bezoek, activiteiten die zij wellicht (noodgedwongen) ook (meer) moeten missen. Wie de indruk heeft dat het personeel hem of haar minder graag mag, kent ook minder punten toe aan "het praten met personeelsleden", "het bijwonen van toneelvoorstellingen of concerten" (activiteiten die onder het toezicht van de bewaarders plaatsvinden) en "boeken lezen" (een "gewaardeerde" activiteit). Diegenen die in sterkere mate te kampen hebben met "een gebrek aan bewegingsmogelijkheden", "een tekort aan activiteiten" en "te weinig mogelijkheden om met andere gedetineerden te zijn", hechten meer belang aan gezamenlijke activiteiten buiten de cel (zoals b.v. sporten en wandelen).

Ten slotte laten variantie-analyses ook diverse verbanden uitschijnen tussen de aanpassingsoriëntatie enerzijds, en het belang dat aan diverse activiteiten wordt gehecht, anderzijds. Deze bevindingen komen grotendeels tegemoet aan de verwachtingen: "gleaners" concentreren zich op nuttige bezigheden (zij hechten meer belang aan creatieve bezigheden zoals het beoefenen van hobby's in hun cel) en kiezen op mediavlak voor leerrijke, informatieve inhoud; "jailers" kennen de laagste score toe aan het bezoek en focussen zich op het beluisteren van eigen muziek (het medium dat het minst gericht is op gebeurtenissen in de buitenwereld); voor "doing time"-aanhangers is het face-to-face contact met familieleden, vrienden en kennissen duidelijk het belangrijkste tijdens het gevangenisverblijf.

In het voorgaande is reeds de link gelegd tussen het sociodemografisch en het crimineel profiel van de gedetineerden, de instellings- en regimefactoren, de probleem- en stresservaring en de psychologische aanpassingsoriëntatie enerzijds, en het belang dat aan diverse activiteiten wordt gehecht, anderzijds. Daardoor is ook het verband tussen deze achterliggende variabelen en de effectieve deelname aan de gevangenisactiviteiten voor een groot deel blootgelegd; er bestaat immers een positieve relatie tussen het belang dat men aan een bepaalde activiteit toekent, en de (mate van) deelname daaraan. Wie, bijvoorbeeld, een hoge "belangscore" geeft aan sporten, sport ook (meer), en omgekeerd. Toch is deze relatie niet helemaal perfect. Het is m.a.w. mogelijk dat een gedetineerde veel waarde hecht aan een bepaalde activiteit, maar deze niet uitoefent omdat het niet mag of kan. Of omgekeerd: in sommige gevallen is men verplicht aan een bepaalde activiteit deel te nemen (in het P.S.C. moet men b.v. werken) terwijl men dat zelf misschien liever niet wil. T-testresultaten tonen aan dat voor (haast) iedere activiteit geldt dat de score die de niet-deelnemers eraan toekennen significant lager is dan die van de deelnemers. Toch hechten de niet-werkers, diegenen die geen bezoek ontvangen, niet telefoneren, niet naar filmvoor-

stellingen gaan, en niet naar eigen muziek luisteren nog opvallend veel belang aan de activiteit die zij zelf niet beoefenen (omdat velen van hen waarschijnlijk geen job kunnen krijgen in de gevangenis, geen bezoekers hebben, uit geldgebrek geen muziekinstallatie kunnen aanschaffen of niet kunnen telefoneren, en in hun instelling niet de mogelijkheid hebben om naar filmvoorstellingen te gaan). Voor teletekst en computerspelletjes is het verschil tussen beide groepen niet significant ($\alpha = 0.05$). Hetzelfde is waar voor het bekijken van het infokanaal van de instelling; de “gebruikers” (*i.c.* de gedetineerden van Leuven-Centraal) geven aan deze activiteit zelfs een gemiddeld lagere score dan de niet-gebruikers (*i.c.* de gedetineerden van de overige instellingen, die geen ervaring hebben met een dergelijk kanaal, maar een dergelijk initiatief blijkbaar wel zien zitten).

Besluit

Deze studie in vijf Vlaamse strafinrichtingen illustreert dat de probleemervaringen en de aanpassingswijzen van Nederlandstalige definitief veroordeelden inderdaad een complex product zijn van persoonlijke en contextuele variabelen.

Problemen zoals een gebrek aan bewegingsmogelijkheden, aan professionele steun, aan activiteiten en privacy zijn vooral afhankelijk van het regime waaraan de gedetineerde wordt onderworpen. Andere problemen (zoals schuldgevoelens, aftakelingsangst) blijken voornamelijk een functie te zijn van geïmporteerde sociodemografische en criminele achtergrondkenmerken.

De resultaten voor de psychologische en gedragsmatige aanpassing aan de gevangenisomgeving, tonen aan dat de zogenaamde psychologische basisoriëntaties die gedetineerden aannemen, een logisch antwoord vormen op hun meest prominente zorgen. Personen die de buitenwereld het sterkst missen proberen hun gevangenisstraf zo kort en zo comfortabel mogelijk te houden. Langgestraften kiezen wellicht opvallend meer voor “gleaning” om het gevoel te hebben dat hun gevangentijd niet helemaal zinloos is en om afstompingseffecten tegen te gaan. “Jailers” voelen zich minder geliefd door vrienden en kennissen van buiten, door de maatschappij en door het gevangenispersoneel, en richten zich daardoor op een leven binnen de instelling. De concrete deelname aan en waardering van gevangenisactiviteiten is een functie van deze psychologische basisoriëntatie, maar wordt ook sterk bepaald door (andere) concreet ervaren problemen, het persoonlijk regime, en de sociodemografische en criminele achtergrondkenmerken van de gedetineerde. Opvallend sterk is de invloed van de graad van subjectieve criminele betrokkenheid (die zowel geïmporteerd kan zijn als opgewekt en versterkt door de gevangenis). Personen die zich crimineel voelen (vooral jongeren, veroordeeld voor drug- en eigendomsdelicten, met een crimineel verleden, die een jailingstijl aannemen) hechten minder belang aan door de instelling en door de maatschappij gewaardeerde activiteiten zoals werken en opleidingen volgen.

Bibliografie

- BONDESON, U.V., *Prisoners in Prison Societies*, New Brunswick, Transaction Publishers, 1989.
- BUITELAAR, W. en SIERKSMA, R., *Gevangen in de gevangenis*, Boom, Meppel, 1972.
- COOKE, D.J., BALDWIN, P.J. en HOWISON, J., *Psychology in prisons*, London & New York, Routledge, 1990.
- DILULIO, J.J., *Governing Prisons: A Comparative Study of Correctional Management*, New York & London, The Free Press & Collier Macmillan Publishers, 1987.
- FLANAGAN, T.J., "Adaptation and Adjustment Among Long-Term Prisoners", in T.J. FLANAGAN (ed.), *Long-Term Imprisonment. Policy, Science, and Correctional Practice*, Thousand Oaks, Sage, 1995, p. 109-116.
- GIBBS, J.J., "Disruption and Distress: Going from the Street to Jail", in N. PARISI (ed.), *Coping with Imprisonment*. Beverly Hills, Sage Publications, 1982, p. 29-44.
- GOFFMAN, E., *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Harmondsworth, Penguin Books, 1968.
- GOODSTEIN, L. en WRIGHT, K., "Inmate adjustment to prison", in L.GOODSTEIN en D.L. MACKENZIE (eds.), *The American Prison. Issues in Research and Policy*, New York & London, Plenum Press, 1989, p. 229-251.
- HAAS, K.C. en ALPERT, G.P. (eds.), *The Dilemmas of Corrections*, Prospect Heights (Illinois), Waveland Press, 1991.
- HEIDENSOHN, F., *Women and Crime*, Houndmills, MacMillan, 1985.
- HEFFERNAN, E., *Making it in prison. The square, the cool, and the life*, New York, Wiley, Interscience, 1972.
- HUSPEK, M. en COMERFORD, L., "How Science is Subverted: Penology and Prison Inmates' resistance", *Communication Theory* 1996, 6(4): 335-360.
- IRWIN, J., *The Felon*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1970.
- JOHNSON, R. en TOCH, H., "Introduction", in R. JOHNSON en H. TOCH (eds.), *The pains of imprisonment*, Beverly Hills, Sage, 1982, p. 13-21.
- KEVE, P.W., *Prison Life and Human Worth*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1974.
- LINDLOF, T.R., "Ideology and Pragmatics of Media Access in Prison", in T.R. LINDLOF (ed.), *Natural Audiences: Qualitative research of media uses and effects*, Norwood, Ablex, 1987, p. 175-197.
- NEYS, A., "Gevangenisstraf als doorleefde realiteit", in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (red.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitaire Pers, 1994, p. 177-208.
- NEYS, A. en VERSCHUEREN, G., "Het dagelijks leven in de gevangenis", in A. NEYS, T. PETERS, F. PIETERS en J. VANACKER (red.), *Tralies in de weg*, Leuven, Universitaire Pers, 1994, p. 125-176.
- PARISI, N., "The prisoner's pressures and responses", in N. PARISI (ed.), *Coping with Imprisonment*, Beverly Hills, Sage Publications, 1982, p. 9-26.
- PETERS, T., *Ongelijke levensvoorwaarden in de Centrale Gevangenis van Leuven*, Leuven, Acco, 1976.

- SYKES, G.M., *The Society of Captives. A Study of a Maximum Security Prison*, Princeton, Princeton University Press, 1958.
- THOMAS, C.W., "Toward a more inclusive model of the inmate contraculture", *Criminology* 1970, 8, p. 251-262.
- THOMAS, C.W., "Theoretical perspectives of prisonization: A comparison of the importation and deprivation models", *Journal of Criminal Law and Criminology* 1977, 68, p. 135-145.
- TOCH, H., *Living in Prison. The Ecology of Survival*, New York, The Free Press, 1977.
- VANDEBOSCH, H., *Een geboeid publiek? Het gebruik van massamedia door gedetineerden*, Leuven, doctoraatsproefschrift, Faculteit Sociale Wetenschappen, 1999, 420 p.
- VANDEBOSCH, H., "A Captive Audience? The Media Use of Prisoners", *European Journal of Communication* 2000, 15(4), p. 529-544.
- VANDEBOSCH, H., (forthcoming) "Criminal involvement and media use", *Deviant Behavior*.
- VAN HAEGENDOREN, M., LENAERS, S., VALGAEREN, E., *De Gemeenschap achter de tralies*, Diepenbeek, SEIN, 2001.